РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ*: В ЕВРОПІ 8 ЗЛ., ПОЗА ЕВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО. ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕДПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК VI. ВАРШАВА, КВІТЕНЬ 1938 РОКУ ЧИСЛО 4 (64).

Стилістично-синтаксичні нариси.

17. Учень.

Слова чи їхні форми часто витворюються в літературній мові зовсім від недавнього часу, але сильно підхоплені громадянством, ширяться й закріплюються, стаючи словом загальнолітературним. До таких власне слів належить, напр., слово „у́чень“.

З глибокої давнини аж до нового часу панувала в нас форма у́ченик (від у́ченикъ), з наголосом на початку слова, але за російським ученикъ часто й у нас вимовляли й з кінцевим наголосом, а вже в другій половині XIX-го віку зовсім закріпилася рос. вимова ученик. Усі наші пам'ятки до XIX-го ст. знають тільки форму у́ченик.

Форма у́ ч е н ь — нова форма, встаровину не знана, прийшла до нас чи не від польського uczeń. Форма у́чень так сильно в нас поширилась, що стала літературною формою, а форма у ч е н и к перейшла до групи архаїзмів, у літературній мові не вживаних.

На закріплення форми „учень“ безумовно впливали й фактори психологічні: наддніпрянські письменники не раз запроваджували форми, відмінні від російських, не звертаючи уваги на те, що ці форми могли бути однакові з польськими. Трапилось це особливо через те, що стародавня своя форма у́ченик (російська — ученикъ) забулася. Навпаки, стара форма у́ ч е н и к іще дуже часта в західніх говірках, бо тут нова форма „у́чень“ утотожнюється з польською uczeń, і вже тим самим викликає до себе нехіть.

18. Зараз - тепер.

Слів „зараз - тепер“ у нас часто не розрізняють і плутають; правда, це звичайно буває в мові людей, що не мають природнього чуття до нашої мови, напр. у тих росіян, що говорять по-українському; природній українець легко відрізнить, де треба сказати „зараз“, а де „тепер“, і тому їх не плутає.

„З а р а з“ — це негайно, в цей момент, у цю хвилю, миттю, взагалі визначає негайність дії, польське natychmiast, рос. немедленно, сію минуту. Слово в цім значенні здавна відоме: Заплату всю сполна взял, а тую часть имѣнья з а р а з поступил, Володимирська книга 1570 р. Коня застрелили, который з а р а з здох, Луцька книга 1584 р. „Ключ Розуміння“ 1665 р. І. Ґалятовського: Души, з тѣла вышовши, з а р а з просто идуть до неба 1. Полтавські суд. акти 1664 — 1667.: З а р а з пошов на господу 8, Продавши хату, з а р а з тобѣ отдал 95.

Українські Думи: Скоро став гріхи сповідати, зараз стала хвиленька-хвиля притихати 94, Скоро козак Насті допитався, зараз у світлицю вбрався 148. Куліш, „Чорна Рада“: Сів за вечерю, да зараз і почав викидати 136, Попавши

дідуся, зараз і заграбав його 419, Є в нас свої ліки, зараз поставимо його на ноги 176, Скоро виїхали з гаю, зараз загляділи наших 169; „Отелло“: Дож вас вітає і требує вас зараз, негайно, зараз перед себе 20. Грінченко, „Під тих. вербами“: Зараз із сходки пожалуйте 83. Франко, „З вершин“: Гальо додому, а бігцьом, і кождий зараз най приїде із бороною на майдан 136.

Слово „тепер“ визначає „в цей час“, лат. nunc, але без жодного відтінку негайности, і в цім його відміна від слова „зараз“, якого вживаємо тільки для зазначення раптової негайности. Ось приклади з українських Дум: Вже тепер на моїй голові три печалі пробуває 124, Будем тепер дітей научати 117, Як то я вас, сини, годувала, а чого тепер собі од вас діждала 114-117, Були п'ятдесят чотири годи у неволі, а тепера чи не дасть нам Бог хоть час по волі 85-86, Тепер він підгуляв, на упокої почиває 85, Колись і ти був в такій неволі, як ми тепера 81, Угадайте, що в нашій землі християнській за день тепера 73 (три рази), Було тоді, брате, як я казав, хватати, тепер дев'ятий день минув 70, Бувала ти у землях турецьких, а тепер припало на безвідді погибати 70, Що тепер будем думати й гадати 141, Що тепер у вас слишно? Слишен тепер у нас гетьман Хмельницький 139. Куліш, „Чорна Рада“: Не час нам тепер враждувати 302.

Українці російського виховання дуже часто плутають наші „зараз-тепер“, уживаючи їх у невластивім значенні, а то тому, що російське „сейчас“ визначає і наше „зараз“ (негайно) і наше „тепер“ (без відтінку негайности). Помилково кажуть: Я зараз (треба: тепер) пишу велику працю, Ми зараз (треба: тепер) живемо вбого. Але в мові літературній такого поплутання нема, — я не можу подати ані одного прикладу!

В українській мові взагалі при дієслові часу теперішнього, коли нема в нім відтінку негайности, все ставимо „тепер“, а не „зараз“.

Досить частенько замість „тепер“ буває й „тепера“. Вище подав я приклади з Дум, а ось іще з придніпрянських письменників. П. Куліш, „Отелло“: Тепера вони вернулись на стару дорогу 25. Леся Українка дуже часто вживала цієї форми: Тож тепера весна золота. С. Черкасенко, Твори: Тепера скнію І, 63. Рильський, „Пан Тадеуш“: Якето повелось тепера між людьми 21.

19. Мчати, мчатись.

Мчати, мчатись — це давнє наше слово, тепер рідко вживане, архаїзм; у мові живій не часте, бо частіше кажуть: нестися, гнати, гнатися, пертися. В західніх говорах нашої мови частіш уживане, як у східніх. В літературній мові тепер рідке, але ще вживане. Дуже часте в мові російській.

Добрі стилісти сильно розрізняють „мчати“ (кого, що) від „мчатися“ (самому). Напр. Куліш, „Чорна Рада“: Мчить, як вовк овечку 155, Помчали нас із двора 416, Помчався б я хоч ик чорту в зуби 95, Помчавсь як вихор 156, Петро мчавсь на його з шаблею 161, По полю мчались козаки 169, Помчавсь од них, наче той вихор 252, І помчавсь од їх 299, І помчавсь к хутору 362, Куди се ти мчишся 363. Марко Вовчок, „Народні оповідання“ 1861 р.: Упав Данило на коня і помчавсь 156, Се Данило мчиться 157, Вхопили Оксану та й помчали до отця Андрія 132, Схопив він її на руки та й помчав 152. Черкасенко, „Твори“ І: Мчить нас у хвилях бажань течія 91. Старицький, „Поезії“: Сміло мчусь 92, Голота помчалась ламати вози 304. Коцюбинський т. І: Воно мчалось наосліп 54.

Але замість „мчатись“ здавна відоме й „мчати“ (хоч його варто встерегатися). У письменників західньоукраїнських таке „мчати“ (зам. „мчатись“) навіть часте. Напр.: А. Чайківський, „Одарка“: Помчала з гори 18, Помчав стрілою ід Кичері 26; „Віддячився“: Кінь помчав далі 8. Лепкий, „З глибин душі“: Як стріла дараба мчить 29. Таке „мчить“ рідке в письменстві придніпрянськім, напр.: Котляревський, „Енеїда“ 1809 р.: Помчали, аж візок скрипить І 22. Старицького, „Поезії“: Вихрем мчать коні“ 58. Тичина, „Золотий Гомін“ 1922 р.: Кудись хмарки на конях мчать 79.

Форма „мчатись“ відома й галицьким

стилістам. Так, у Франка, „З вершин“ читаємо: Мчитесь ви по мглистому блакиту 23, Бігцем помимо волі мчавсь 208. У В. Щурата, „Слово о п. Іг.“: Мчаться половецькі сили 22, „Пісня про Роланда“: Сів на коня й помчавсь до свого війська 85.

Таким чином слово „мчати“, „мчатись“ — архаїчне, рідко в нас уживане, але в літературі знане й тепер (пор. „Нова Хата“ 1932 р. XII 2: Мчаться автомобілі). Слід розрізняти: „мчати“ кого-що від „мчатись“ самому.

Іван Огієнко.

Ціль, обсяг та метода навчання граматики в школі.

Здається, що жоден предмет у шкільному навчанні не викликав серед дидактиків-теоретиків, а то й практиків (учителів) стільки суперечних думок і спорів, як граматика. Одні обстоювали твердження, що граматику слід зовсім викинути зо шкільної програми, інші, навпаки, твердили, що треба покласти на неї великий натиск. І хоч цей спір закінчився перемогою прихильників навчання граматики в школі, то все таки він залишив по собі багато шкідливого: поперше, ствердив, що є поважна група людей, що не хочуть навчати граматики, подруге, дав деяким учителям моральну підставу, покликуючися на становище ворогів граматики, не вчити цього предмету в школі. Цей спір іще остаточно не припинився, й раз-у-раз підносяться голоси, щоб усунути науку про мову зо школи.

Але й серед прихильників граматики не має згоди через те, що стали вони на двох різних точках: одні бажають, щоб навчання граматики мало практичну ціль, другі хочуть підходити до мови з точки наукової, звертаючи увагу на опис з'явищ сучасної мови (граматика описова) її розвій (грам. історична), її географію (діялектологія), її психологію та культурне й суспільне значення. Перші це т. зв. прихильники нормативної граматики, другі теоретичної. Донедавна панувала в школі неподільно нормативна граматика, сьогодні її місце займає поволі теоретична граматика.

Прихильники нормативно-практичної граматики вийшли з заложення, що школа має навчити добре говорити рідною мовою. Коли саме заложення зовсім правильне й слушне, то засіб, що його вибрали, щоб ту ціль осягнути — хибний. Бо вони фальшиво розумували, що знання мовних правил, це рівночасно знання мови взагалі. Думали, що коли вберуть язик у безліч правил, виїмків, засад, формул і втолочать це все в голову дитини, то тим самим навчать її добре говорити рідною мовою. Сьогоднішня школа прямує до цього іншими засобами, а саме: вправами в писанні й говоренні, стилістичними та словесними. Бо граматичні правила зовсім не кермують нашим говоренням; діється якраз навпаки: мовні явища, що спираються на неусвідомлених процесах, стають за підставу грам. правил. Граматичне правило, це не що інше, як тільки узагальнення якогось явища, що ми його заобсервували на безлічі прикладів, це усвідомлення того, що в мові є, що нам мовою дане, а не що повинно бути. Правило подиктоване мовою, не мова правилом. Становище представників нормативної граматики спирається на психологічному непорозумінні: знання граматики — це власність умова, інтелектуальна, а вміння послугуватися мовою залежить від практики, вправи й відбувається, як несвідомий, психічний процес. Хтось може знати дуже докладно граматичні правила німецької мови, але не вміти нею говорити, зате хтось інший, що ніколи граматики цієї мови не вчився, може прекрасно нею послугуватися. Бо як жеж граматика, що є усвідомлене знання язикових явищ, може кермувати нашим говоренням, що по суті неусвідомлений процес?

Цю слабу сторінку підхопили представники теоретичної граматики. Вони вийшли з заложення, що граматика не диктує того, як має бути, тільки займається описом, розглядає те, що без неї й поза нею в мові існує й відбувається. Відкинули отже, а скоріш — обмежили

практичну ціль граматики навчити добре говорити рідною мовою, а взяли на себе перш за все завдання усвідомити молодь, які є засоби й властивості її говорення. Замість традиційної „граматики“ ввели науку про мову, мовознавство. Очевидно, що шкільна теоретична граматика відбігає багато від науково-теоретичної. Шкільне язикознавство зовсім не прямує до того, щоб дати дітям повний образ мовної системи. Їй іде скоріш про доцільний вибір найважніших, підставових мовних з'явищ. Вистачить, коли учень зрозуміє, що таке з'явище звучневе, деклінаційне, словотворне чи складневе, спираючи свої помічення на не дуже то численних, але різнородних та прозорих прикладах. Вислід цього буде зрозуміння підставових складників рідної мови та заправа язиково думати.

Хоч сьогоднішня шкільна практика прийняла становище прихильників теоретичної граматики, то все таки вона не відкинула зовсім нормативної. Правилами граматичними послуговується тільки допомічно. Досліди виказали, що є деякі мовні прогріхи, що повторюються поголовно. Їх слід усувати краще вивченням правил, що відносяться якраз до цих прогріхів. Тому то добре скласти відповідного словника або підручника з цими найпотрібнішими правилами[1].

Так отже навчання граматики в школі злучило обидва становищі, даючи перевагу теоретичному відламкові.

Коли йде про обсяг навчання граматики в сьогоднішній школі, то узгляднює вона підставові відомості зо звучні, словотворення, відміни, складні, узгляднює історію мови, географію мови (ділектологію), психологію мови та її культурно-суспільне значення. Докладніше матеріял навчання граматики на поодинокі класи обговорює програма навчання рідної мови[2].

Ціль навчання граматики в школі: теоретичне пізнання язикових з'явищ та засвоєння підставових відомостей з цієї ділянки (ціль матеріяльна) й розвій думати й взагалі розвій психічних диспозицій на язиковому матеріялі (ціль формальна). Щоб ці психічні диспозиції дитини як слід розвинути, треба підібрати відповідну методу навчання граматики, відповідний спосіб, в який подаємо дитині знання.

Сьогоднішнє навчання прямує до того, щоб у дітей виробити самостійність, розбудити їхню активність, навчити їх обсервувати, зіставляти та порівнювати подробиці, витягати з них висновки та робити узагальнення. Тому то закинено давню методу навчання — виклад. Бо виклад подавав готове знання, не заставляв дітей до творчої праці, а тільки казав потім механічно повторити те, що їм хтось готове подав. Стороною активною був учитель, не учень. Від учня не вимагали жодного творчого зусилля. Тому то тепер навчання змагає до того, щоб учень сам, власними силами, а тільки за допомогою й керівництвом учителя доходив до висновків. Учень сам шукає правди. Через те ця метода називається евристична. Вона запанувала теж у навчанні граматики.

Але щоб дитину заставити до творчої праці, щоб вона сама хотіла шукати правди й поконувати перешкоди, треба, щоб її цей предмет заінтересував. Тому важне місце в сьогоднішньому навчанні займає заінтересування. Коли навіть якийсь предмет сам собою не зацікавить молоді (це зрештою практично немислиме), треба до нього так підійти, щоб це зацікавлення розбудити. Через те завданням учителя рідної мови є поставити учня в таке положення, щоб він відчував потребу, а то й конечність зайнятися язиковим з'явищем.

Кожна лекція складається з двох підставових чинників: матеріялу навчання й форми (методи) навчання. Матеріял лекції — це той зачерк знання, відомостей, що його хочемо подати дитині. Форма — це той спосіб, ув який хочемо, щоб матеріял навчання став власністю дитини. Учитель, що веде лекцію, мусить знати, яку ціль має його лекція, до чого він прямує, який мате-

---

[1] Пекуча потреба головно фразеологічного та складневого словника. Багато для цього дає „Укр. Стилістичний Словник“ проф. І. Огієнка 1924 р.

[2] У нас див.: „Українська Школа“ 1934 р.: „Проєкт програми навчання української мови“.

ріял має учням подати та яким способом має це зробити.

Як виглядає сьогоднішня лекція граматики? Щоб змусити учнів заінтересуватися лекцією й заохотити їх до самостійної праці, учитель повинен підійти до речі так, щоб перед ними виринула проблема до розв'язки. Факт, що діти не можуть на неї відразу відповісти, викликає їх заінтересування. Це питання, ця проблема непокоїть їх, попихає шукати відповіді. З однієї сторони учні не можуть дати відповіді, з другої хочуть її дати, цебто проблему розв'язати. Вона стоїть перед ними отвором. Щоб її розв'язати, треба поконати деякі труднощі (йде тільки про те, щоб вони не перевищували спроможности класи). Всякі перешкоди на дорозі до цілі скріплюють нашу активність

Але щоб питання розв'язати, треба мати на це відповідний матеріял, факти у такій скількості, щоб учні могли на ньому розумувати й дійти до якихсь висновків та заключень. Маємо три способи збирати матеріял: робить це учитель, робить це учень, роблять це разом. Найкраще, коли робить це сам учень, але в шкільній практиці найчастіш співпрацюють обидві стороні. Першого способу слід уникати, бо не заставляє учня до активности. Матеріял виписуємо на таблиці й заставляємо учнів обсервувати його та робити висновки. Коли обсервація та розумування учнів іде на манівці, завдання вчителя спрямувати його на добрий шлях. Коли деякі квестії не накидаються учням самі собою, слід відповідними запитами звернути на них увагу. Коли вже учень видобуде з матеріялу висновки, можна взятися за узагальнення. На нижчому ступені вистане ствердити факт і обговорити його ціхи, на вищому це узагальнення може вже прибрати вид дефініції, бо дефініція — це поняття абстрактивне, а молодь здібна думати абстракціями тільки біля 16-го року життя.

Так отже до висновків доходить учень дорогою індукції, — на підставі поодиноких фактів доходить до загального правила. Це, побіч геврези, друга засаднича різниця між давньою й новою формою навчання граматики. Колись послугувалися дедукцією: наперед загальне правило, потім приклади.

Дуже часто частина учнів доходить до фальшивих висновків. Їх не слід відкидати, тільки піддати під дискусію класи; нехай учні самі спростують помилку.

Коли вже узагальнення переведене, слід провірити, чи воно правдиве. Тепер можемо послужитися дедукцією; беремо усталену нами дефініцію й прикладаємо її до поодиноких випадків.

Далі треба цю нову відомість влучити до вже здобутих відомостей та утривалити її відповідними вправами.

Так отже лекція граматики має кілька частин: 1) вказуємо й прецизуємо питання (проблему) та викликуємо зацікавлення учнів, 2) шукаємо розв'язки питання на відповідному матеріялі, 3) даємо розв'язку в формі узагальнення, або дефініції, 4) провірюємо його правдивість, 5) влучуємо нову відомість до давніших та утривалюємо її.

Лекція повинна бути так уложена, щоб нав'язувала до попередньої та щоб могла послужити, як вихідна точка до наступної.

Навчаючи граматики, слід все пам'ятати про інші ділянки рідної мови: лектуру, вправи в говоренні та писанні, вправи словесні. Вони мусять тісно з собою співпрацювати й становити одну органічну цілість. Не слід теж забувати про зв'язки, що лучать науку про мову з іншими предметами: другою живою мовою, латиною, географією, етнографією, логікою, психологією, історією, співом. Це засада т. зв. кореляції, що в сьогоднішньому навчанні відіграє дуже важну ролю.

Так отже гевреза (самостійне шукання правди) стала за підставу методи, що нею послугуємося в навчанні граматики: перед учнів ставимо проблему й дорогою дискусії з класою доходимо до її розв'язки. Дискусією проводить учитель при помочі питань. У своїй зовнішній формі метода гевристична є проблемово-дискусійна[3] та еротематична (пи-

[3] Проблема в шкільному розумінні, — це кожне, хочби й навіть дрібне питання, яке слід роз-

танева). Не кожна лекція мусить бути ведена якраз цією методою, бо можна попасти в шаблон. На нижчому ступені можна використовувати в навчанні гри та забави. На вищому добре присвятити часом одну годину на поставлення проблем, а потім казати поодиноким учням чи групам учнів опрацювати їх рефератами, подаючи їм відповідні джерела (метода лабораторійна), і тільки потім перевести дискусію. При трудніших партіях можна послужитися методою акроаматичною, тобто викладом, або заступити його відчитанням якоїсь статті на дану тему. Так ведені лекції станують жвавіші, цікавіші та заінтересують учнів. Слід тільки пам'ятати про самодіяльність учнів. Тоді усунемо упередження й нехіть до граматики, що їх впоїла в учнів традиційна школа невмілим підходом до речі.

в'язати. Так само дискусія в шкільному розумінні, — це не що інше, як зорганізована гутірка, що веде до якоїсь цілі. Не слід тут брати наукового розуміння дискусій.

Користі з навчання граматики в школі неоцінені. Вона: 1. дає систематичні відомості з усіх ділянок мовознавства, 2. вчить спостерігати, обсервувати подробиці, аналізувати, зіставлювати, порівнювати та доходити до висновків, 3. вчить думати індукційно та узагальнювати, 4. впливає на скріплення патріотичних та естетичних почувань (виховний момент). Тому слушно в сьогоднішній школі найшла наука про мову належне місце серед інших предметів навчання.

Стрий. М-р Вол. Барагура.

Складневі недомагання західньоукраїнських письменників.

Складня — душа мови, й на неї наші письменники мусять звернути найпильнішу увагу. Мусять студіювати її якнайглибше, пам'ятаючи, що складня — цариця мовознавчих наук. А до того ще й остаточно собі усвідомити, що без упертої науки знання рідної мови ніяк їм не прийде.

Оце недавно В. Ґренджа-Донський випустив історичну повість: „Петро Петрович" (див. про неї мою рец. в „Нашій Культурі" кн. 31, ст. 462). Мова цієї книжки дуже ряба, — основа її місцева, але автор намагається вносити й дещо з загальноукраїнської мови, та не все влад (пр. на ст. 77 навіть „цьогодні" зам. сьогодні).

Я тут розгляну з мови В. Донського тільки деякі явища з складні, — може мої вказівки будуть корисні як самому авторові, так і читачам „Рідної Мови".

Зачинаю з відмінків. *Щось* — це підмет, а тому його прикметник мусить стояти в назовному відмінкові: Сталося щось страшне (а не: щось страшного, ст. 173). Зробити щось велике (а не: великого 24). Так само числівникового підмета ставимо в назовному: З ними сіло на коні шестеро їздців (а не: шістьох їздців 91, див. РМ 1937 р. ч. 2, ст. 61-72).

Іменниковий присудок у нашій мові звичайно буває в назовному, а не (спольська) орудному відмінкові (див. „Рідна Мова" 1937 р. ч. 4, ст. 152-160): Вони — ворота Угорщини (а не: Вони є воротами Угорщини 16), Мицько тобі не вповні відданий (а не: Мицько тобі не є вповні відданим 29), Він мені вірний (а не: Він мені вірним 29), Цей каштель віднині твій маєток (а не: твоїм маєтком 81).

По перечці *не* ставимо родового відмінка, а не знахідного: Не залишиш бідної сироти (а не: бідну сироту 19), Не забуде йому й того (а не: і те 30), Чому ти не відкриєш своїх думок (а не: Чого ти не прозрадиш свої думки 63), Чому не розпочати нам війни (а не: війну 75), Доброго винця ніколи не відкидав (а не: Добре винце ніколи не відкинув 81).

В літературній мові дієслова: агітувати, розпинатись, бути і т. ін. — за що, а не за чим: Брат за те, щоб (а не: Брат є за тим 8), Він був за те (а не: за тим 23), Більшість учасників було за те (а не: за тим 35), Розпинались за те, щоб (а не: за тим 36).

Відмінки по окремих дієсловах: *Думати* про що: Думаючи про якусь любовну пригоду (а не: Думаючи на якусь любовну пригоду 33). *Жахатися* чого або від чого: Жахаючись нелюдських вчинків католиків (а не: Жахаючись нелюдським вчинкам католиків 59). *Ждати* кого-чого: Ждати княжого вислуху (а не: Ждати на княжий вислух 159). *Тішитися* чим або з чого: Тішився цим городом, Тішився подорожжю (а не: Тішився цьому городові 28. 29, Тішився на подорож 144).

Треба оминати безпідметових речень на *-ться*: Мене тільки з ласки тримають тут (а не: Мене тільки з ласки тримається тут 66).

В причинових зв'язкових реченнях ставимо *що*, а не *бо*: Чому? А тому, *що* й тебе догризуть (а не: *бо* й тебе догризуть 42; див. „Рідне Слово" ч. II ст. 241, завдання 441).

Треба добре пильнувати за словола́дом, — щоб кожний член речення стояв на своєму властивому місці: Він тепер повинен нагло зробити щось велике (а не: Він тепер нагло повинен щось зробити великого 24; див. РС II 254-257).

Будьте уважливі зо згодою займенника, — він граматично стосується до найближчого йменника: „Два роки минули, як Петро Петрович вів свій уряд. Доноси не переставали вбігати до короля і він (хто? Виходить, ніби король, а треба Петро) часто мусів їздити до Вишгороду виправдуватись" 45 (див. РС II, 251-254).

Треба оминати форми на *-ння*, про що я писав в „Рідній Мові" 1934 р. ч. 8, ст. 324-327. Часто замість форми на *-ння* можна вжити дієйменника: Я збирав зо стола, щоб сховати, золоті чаші (а не: Я збирав із стола для сховання золоті чаші 49). Доручіть мені зібрати ці важливі вісті (а не: Доручіть мені зібрання цих важних вістей 157).

Вживання *ся* при дієсловах дуже часто не однакове в нашій літературній і західній мові. Кажемо: *кидатися*, але ніяк не: *кидати собою*: Я кинувся цілою силою в вікно (а не: Я кинув собою цілою силою в вікно 49). Петро на вороному коні кидався (а не: кидав собою 136) з одного кінця до другого. Є слово *везти* кого-що, але *везтися* не кажемо: На задніх возах везли (а не: везлися 91) речі. Мені не цікаво їхати (а не: везтися 148) на возі.

Я вже нераз писав (див. РМ 1937 р. ч. 12, ст. 467-8), що західньоукраїнські письменники часто не мають тонкого чуття до розрізнення дієслівних видів. В нашій мові маємо в дієсловах закінченість і незакінченість дії, її багаторазовість або одноразовість, — і все це ми відчуваємо легко, коли знаємо свою мову з життя, а не з книжки. У В. Ґренджі-Донського повно цього поплутання видів. Ось трохи прикладів:

Ще перед роком носив бороду, і його рідке волосся не було чесане, але збилося (треба: збивалося) в руді жмути 53. Часом зловились (треба: ловились) за руки і, як малі діти, ходили по долинах, доходячи не раз і до Горян 55. А коли вони повернули (треба: верталися) до заслуженого обіду й сіли (треба: сідали) за стіл до страви, Ольга завжди старалась сидіти навпроти Ростислава 56. Де тільки українці побудували (треба: будували) церкву й привели (треба: приводили) попа східнього обряду, латинники вдиралися до церкви, відбираючи її насильно для себе 57. Пляшки, посудини відчинені, бо незабаром попи приходять (треба: прийдуть) святити 58. Під брамою сіли на коні й повертали (треба: повернули) без в'язня 70. До слова голоситься (треба: зголосився, попросив слова) Петро й сказав так 76. На дно чаші найпильніше поглядав Мицько, що добре винце ніколи не відкинув (треба: що доброго винця ніколи не відкидав) 81. „Якби Другеш змінив напрям, то дамо вам знати", сказав вістун і повертав (треба: повернув) назад 158.

Оце мої коротенькі замітки на складневі недокладності нової повісти В. Ґренджі-Донського. Про місцеві слова цього твору не пишу, — їх кожен знайде в моїм „Словнику місцевих слів". Думаю, що ці мої замітки не будуть зайві для тих, що складні нашої мови глибоко ще не опанували.

Іван Огієнко.

Недуги мови.

5. Глухонімота (surdomutitas).

Це повна відсутність мови, що триває ціле життя й не дозволяє користати вповні з його радощів і вартощів. Хворі цією недугою чинять здебільша враження нерозвинених розумово, хоча неслушно, бо чимало між ними одиниць інтелігентних, здібних, а навіть талановитих.

Не будемо докладно описувати глухонімоти. Це тому, що в нас дещо вже писалось про неї („Шлях виховання й навчання" з 1935 р. ч. 2). Обмежимось тільки до подання найбільш загальних відомостей.

Звичайно глухонімота буває чи то вроджена, чи то набута. Вроджена частіша в хлопців, як у дівчат, а її джерелом здебільша сифіліс (пранці) батьків. Діти глухонімих батьків, — все одно, чи глухонімота виступає в одного з них, чи в обидвох, — звичайно не знають цієї недуги, але нерідко стрічається в них умовий недорозвій, та всякі інші ушкодження тіла й духа. Головно так буває тоді, коли обидвоє батьків глухонімі.

Набута глухонімота являється найчастіш у тих, що перебули шкарлатину, запалення мізку чи мізкових оболоней перед 10-тим роком життя. Бо хоча вони й знали вже мову, але вона не утривалилась у них іще як слід. І тому, як тільки недуга знищить у них слух, це найважніше получення зо світом звуків, так мова призабувається так, що не лишається з неї або нічого, або тільки дуже нужденні рештки.

Кількість глухонімих не всюди однакова. Так, у давніших (довоєнних) часах налічувалось у Швайцарії (гори) яких 250, а в Голандії (низи) тільки 45, на 100.000 мешканців. На З. У. З. приймаємо (згідно з даними статистичними з 1922 р.) 1075 українських дітей у шкільному віці[1]. Чимало з них можна б підготовити ще до життя в відповідних школах. Але таких шкіл у нас іще не має. Правда, є ві Львові дві школі для глухонімих дітей, але українські діти з них не користають, або їх відсоток там дуже малий. Не краще на Буковині і в Бесарабії. Тільки на Закарпатській та в Радянській Україні є українські школи для глухонімих дітей, хоч і тут їхнє число далеко ще не вистарчальне.

[1] П. Кривоносюк: Про лікувальні школи для українських дітей-калік. „Учительське Слово" з грудня 1926 р.

6. Німота.

У нас глухонімих називають або глухими, або (частіш) німими. Тим часом не кожний глухий мусить бути німий і не кожний німий — конче глухий. Так, скажемо, батько Івана Христителя, Захарій, був деякий час німий, але чув, що говорили до нього. Але не треба шукати прикладів повної німоти без відсутности слуху аж у далекій минувшині. Нерідко стрічаємо їх у своєму оточенні й тоді звичайно дивуємось тому, бо ми звикли оглядати частіш випадки глухонімоти й назвали цю недугу німотою, а тут виступає незгідність у нашому засобі зоглядань.

Німота тільки вродженого походження. Подібно як глухонімота, виступає частіш у хлопців, ніж у дівчат. Але німі — противно, як глухонімі — чують звуки, деякі з них навіть розуміють слова, а то й речення. А все таки не говорять, або полишені на власні сили, виучуються ледви декілька слів, чи речень, що їх вимовляють до того й незугарно.

Німецький дослідник мовних недуг, Лібман, описує чотири різні формі німоти.

До першої групи зачисляє всіх тих, що розуміють не тільки поодинокі слова, але також короткі речення. Одначе вимовляють ледве деякі слова (тато, мама), декільки складів і звуків. Припускають, що в них ушкоджені ті мовні осередки та їхні получення, що кермують рухами голосових знарядів. Це була б найчистіша форма німоти, й її звуть моторичною (рушійною). Вона й виступає найчастіш.

Друга група це ті, що хоч чують мову, але не розуміють з неї нічого. Коли казати їм, щоб наслідували виголошу-

вані слова, то ті слова виходять у них дуже незугарно й дуже мало подібні до поданого взору. Цю форму німоти названо сензоричною. Вона виступає дуже рідко.

Третя форма, моторично-сензорична, також дуже поширена. Хворі на неї розуміють тільки деякі слова, за те зміст, хоча б найкоротших речень, для них невловимий. Самостійно вимовляють тільки декільки складів і звуків і не хотять наслідувати мови, коли жадати цього від них.

Четверта група пригадує в дечому белькотіння. Ці в дитячих літах ані трохи не цікавляться мовою. Коли ж згодом й звернуть на неї свої зусилля, то їхні слова тільки трохи подібні до первовзору, а тому незрозумілі.

Діти, хворі на німоту, терплять понадто ще й недомоги в обсягу сприймання вражінь різними змислами. І так, друга та третя група звичайно недочуває. Через те не вміє вказати, з котрої сторони походить якийсь голос і що це за голос (свист, шум, крик). Всі чотири групі роблять похибки при вирізнюванні барв, форм, величини, положення й простору. Через те не розпізнають картин, навіть дуже проглядного змісту. Змисл дотиковий та моторика в них також здебільша не в порядку. Рухи неповні й непевні, через що недужі не вміють виконати найпростіших життєвих чинностей (краяння хліба, запинання ґузиків і т. д.). Інколи не вміють навіть удержати щонебудь в руках. Декотрі з них опецькуваті, добродушні, ліниві.

Всіх цих дітей треба пильно виховувати, а радше лікувати на педагогічний лад уже від ранньої молодости. В першу чергу треба розбудити в них зацікавлення й охоту до руху й мови. Але треба робити це обережно, а ніколи примусом, криком, карою. Достачити їм забавок, різних предметів, показувати уклад уст і язика при говоренні, співі. Останній може бути дуже помічний при вихованні таких дітей. Те саме малюнки. Достачити їм альбомів, паперу рисувати. Вимагати виконання найпростіших робіт (митись, подавати, носити, перекладувати, кидати, підносити і т. д.). Ніколи не зоставляти їх безчинними або самим собі.

Описувані досі в „Р. М.“ недуги мови виступають звичайно від перших днів мовного вжитку, й тому звемо їх мовними недугами молодечого віку. Інша справа, що деякі з них можуть виступити також у пізнішому віці (ікання, мовний безлад, навіть глухонімота), та що всі вони залишають більші чи менші сліди на ціле життя, або й невилічальні (глухонімота). Але побіч них є й такі, що майже з правила виступають допіру в старшому віці. Це різні відміни т. з. немовности або афазії (ἀ — не, φάσειν — говорити, мовити). Іхніми причинами є здебільша наглі анатомічні зміни мізкових осередків мови та в тих нервах, що лучать їх із собою. Між ними є одна форма, що дуже нагадує німоту, але про неї розповім пізніш.

26.XII. 1937. М-р П. Кривоносюк.

Чотири поемі Лесі Українки.

Леся Українка (1872 — 1912) ціле життя своє пильно вивчала українську мову, вивчала її з найкращого джерела — з живої народньої мови не тільки рідної Волині, але й Київщини та інших місць. Знала рідну мову надзвичайно глибоко, а при тому все її знання було активне, цебто все його вона переносила до своїх писань.

В розвої нової літературної нашої мови Леся Українка займає одне з перших місць. Мова її завжди жива, соковита, промениста, глибоко поетична; місцевих, маловідомих виразів вона майже не вживає, свідомо їх оминаючи.

Серед творів Лесі Українки є декілька поем, а з них вибираю чотири найкращі й з мовними поясненнями друкую їх тут. Усі ці поеми („Ізольда Білорука“, „Про велета“, „Що дасть нам силу“ і „Віла посестра“) мають гарну, легку форму й добру поетичну мову. Для вивчення української літературної мови твори Лесі Українки — одне з найцінніших

джерел, і власне його ми тут даємо нашому читачеві. Свого часу твори Лесі Українки мало звертали на себе увагу, тепер же їх правдиво оцінено, і не тільки за їх зміст, але й за першорядну їх форму. Хто хоче навчитися доброї літературної нашої мови, нехай читає твори Лесі Українки, — і навчиться з них найкращої мови. Ніжна форма цих поем і їх глибока поетична мова цілком захоплюють нашу увагу й дають змогу легко завчати добру літературну мову.

I. Ізольда Білорука[1].

I.

Трістáн блукáв по лісі[2],
ловúв зелéний шýм,
хотів йому віддати
своє кохáння й сум.
Та лéдве де береза
лагідно зашумить,
Ізóльдин голос любий
він згадує в ту мить.
Крізь віття синє небо
прогляне в вишині, —
Ізóльдині він очі
спогадує ясні.
З одчáю на узлісся
іде сумнúй Трістáн,
аж там злотистим житом
лиснúть розлогий лан.
Ізóльду Злотокосу
Трістан і тут згадав,
упав у борозéнку
і тяжко заридав.
Прийшла дівчúна жати
і постать зайнялá,
почула те ридáння
і ближче надійшла.
Мов доля необóрна
булá її краса,
і чорна, мов те горе,
булá її коса.
Хороші в неї очі
і темні, мов одчáй —
хто гляне в теє пекло,
то забуває рай.
А голос у дівчúни —
мов тої скрипки спів,
що викликає мéртвих
на тáнець із гробів.
І вивела Трістáна
вона з одчáю тьми
лілейними руками
та спільними слізьмú!
Спитав він: „Як ти звешся,
дівчúно таємнá?“
„Ізольда Білорука“,
відмовилá вона.
„Це ймення — найсвятіше
в цім світі і в раю!
Ізольдо! Ох, Ізольдо!
Прийми любов мою!“

II.

„Ти пéстив так ніжно менé[3],
кохáний Трістáне,
а в очі так сýмно дививсь,
аж сéрденько в'яне.
Мені ти устá цілував
і руки білéнькі,
а сльози на коси мої
котились дрібнéнькі.
Мені ти слова промовляв
палкóї любови,
чомý вислухáти не хтів
моєї розмови?“
Ізольдо, Ізольдо моя,
в очáх твоїх темних
хотів би я бачить блакúть
країв понадземних.
„Ізольдо, Ізольдо моя,
коли б твої коси
мінилися золотом так,
як житні покóси!

---

[1] Основа цієї поеми взята з середньовічного ромáну: „Трістáн та Ізóльда“, що колись у численних версіях на різних мовах був широко розпросторений по всіх европейських, у тім числі й по слов'янських, сторонах. Зміст його — фатальне та нещасливе кохáння лицаря васала Трістана й його королеви Ізольди Злотокосої. Це кохання повстало з чарівного дання, любовного напою, випитого через помилку. В деяких версіях згадується ще й друга Ізольда — Білорука, що кохалася з Трістáном тоді, як він був у розлуці з першою милою — Ізольдою.

Леся Українка.

[2] Розділ I цієї поеми писаний ямбом (◡ —), а саме (— склад наголошений, ◡ ненаголошений):

◡— ◡— ◡— ◡
◡— ◡— ◡—

[3] Цей розділ писано амфібрахієм (◡ — ◡), цебто:

◡—◡ ◡-◡ ◡ —
◡—◡ ◡—◡

Твій голос, Ізольдо моя,
рвачки́й[4] та жагли́вий[5],
коли б він як шелест берез
був тихий, пестли́вий“...
„Не варто журитися тим,
коханий Трістане!
Хрищéная мати моя
мені те дістане.
Бо мати хрищена моя,
то фéя Морґáна“.
„Біжи ж ти до неї мерщій,
Ізольдо кохана!“

III.

„Ой, мáтінко-фéє Морґáно[6], —
зміни́ мені врóду мою!
Хай бýду біля́ва та я́сна,
мов ангел у божім раю“.
„Ох, дóнечко, люба Ізольдо,
це ж я тобі вроду далá,
в колиску дарýнок принéсла,
як ти там лежала малá.
Красі твоїй, доню Ізольдо,
ніхто ще догани не дав“.
„Журли́ва ця темная врода,
мій милий від неї ридав.
Дай, матінко, злóта й блакиту,
нехай же я буду ясна́,
хай милий мені усміхнеться,
як сяє весела весна!“
„Гаразд, моя доню Ізольдо,
я золота в сонця візьмý,
блакиту морськóго позичить
попросим русалку самý“.
„Навчи менé, матінко-феє,
розмови берез у гаю́,
хай буде мій милий щасливий,
як дрібна пташи́на в маю́“.
„Ще краще, ніж тії берези,
шумлять веретéнечка фей,
бо все наймиліше вчуває
в тім гомоні кожен з людей.
Що схочеш, коханая доню,
тобі я зміню́ в одну мить,
однóго не зможе Морґáна —
твоєї душі одмінить“.

IV.

У тéмнім лісі знóв Трістáн[7]
самóтну тéрпить мýку,
і жде до сéбе і не жде
Ізольду Білоруку.
Коли щось шýрхнуло, мов птах,
з кущів струсило рóсу,
і враз Трістáн побачив там
Ізóльду Злотокосу.
Ті сáмі очі і косá,
Та сáма тиха мова...
Душа Трістана в небесá
полинути готова!
„Це ти, єдиная моя?
Це ти, моя царице?
Сюди з-за моря приплилá,
кохана чарівнице?
Та як же випустив тебé
король той недорíка?
Чи ти для лицаря своѓо
убила чоловіка?
А де ж твій кýбок золотий
і те дання́[8] урóче[9]?
Тепер свідóмо я до дна
його доп'ю охоче!
Напій кохáння нам заллé
і згадку про розлуку“.
„Трістане! ти хібá забув
Ізольду Білоруку?“
„Вона забудеться тепер,
як ночі тінь минула!“
„Трістане! Що, коли вона
про тебе не забула?“...
„Нехай вона в Єрусали́м
іде на прóщу[10] боса.
Тепер до мéне прибулá
Ізольда Злотокоса!“
„Трістане! в тебе є гріхи,
великі, непрости́мі;
на їх навря́д чи проща є
в святім Єрусалимі“.
„З тобою, люба, я готов
іти на вічні муки!“
„Трістане! Годі вже розмов, —
поглянь мені на руки,

---

[4] Рвачки́й — поривчастий, бурхливий. [5] Жагливий — спраглий, жадібний, жагучий, жадни́й.

[6] Цей розділ писано амфібрахієм (∪ — ∪), так:

∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪
∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ —

[7] Писано ямбом (∪ —), а саме:

∪ — ∪ — ∪ — ∪ —
∪ — ∪ — ∪ — ∪

[8] Дання́ — отруйний напиток, щоб збільшити кохáння. [9] Урóчий — чарівний, чароді́йний; пор. наврóчити.

[10] Прóща — богомілля (Бог прощає гріхи).

Згадай, кого ти посилав
сьогодні до Морґани!
Куди ж тепер мене пошлеш
загоїть в серці рани?
Хоч зникла тьма з очей моїх,
Зате лягла на душу.
Ти чорний камінь там поклав, —
повік його не зрушу.
Нехай же знов моя коса́
чорніє, мов жало́ба!
Я цеї барви не зміню
від нині вже до гроба".

V.

Трістáн у недýзі лежи́ть[11],
ослáб мов дити́на.
Не служать нічо́го йому
всі чари Мерліна.
А фéя Урґанда з-за гір
сказала лукава:
„Тут може одна помогти —
Ізольда Білява.
При тій злотокосій тебé
і смерть не побóре".
І вірного друга послав
Трістан геть[12] за море.
І другові так наказав:
„Як згóдиться мила, —
ти свій корабéль наряди
у білі вітри́ла.
Як ні — то напни лиш одно,
велике та чорне,
хай потім у нього мій труп
чорнява угорне"...

VI.

„Піди́, піди́ на бéрег, Білорýка[13],
прошý тебé, молю тебé, піди́!
Там є гора висока та стрімчáста,
на неї злізь і подивись туди,
де море хви́лю гонить із півнóчі.
Вертáйся вмить і розкажи мені,
чи не леліють білиї вітри́ла
на виноко́лі[14] в сизій далині".
І мóвчки йде Ізольда Білорука
на берег моря, на високий шпиль[15]...
Ох, щось біліє здáлека на морі!
Вітрила то, чи тільки піна хвиль?..
Вернулася Ізольда Білорука.
Трістан питає: „Що? Яка ясá?"[16]
„Щось мріє там далеко у просторі"...
„Щось біле?!" — „Чорне, як моя
[коса"...
І враз душа Трістанова порвала
ждання́ шнурок, що здержував її,
і злинула, мов пташка вільнокрила,
далеко у незнаниї краї...

— — — — — — — — — — — —

„Ходи, ходи, Ізольдо Злотокоса!
Тебé давно Трістан твій вірний жде.
Між скéлями не бійся заблуди-
[тись, —
Ізольда Білорука проведé.
Іменнями посéстри[17] ми з то-
[бою —
так як вечірня й рáнішняя зорі.
Чи то ж не диво, що тепер судилось
розлить нам зáграву[18] в одній порі?
Колись і я булá на час-годину
такою я́сною, як ти тепер"...
„Посéстро, голос твій мене лякає!
Скажи по правді! Мій Трістан
[умер?!.."
„Ізольдо Злотокоса, — Бог роз-
[судить,
чий був Трістан, — чи твій, чи може
[мій...
Та бути з ним аж до його сконáння
дісталося таки мені самій.
Ти не привéзла чорного вітрила,
не жалібна — яснá твоя краса.
Та милий в гріб не ляже непо-
[критий, —
його покриє чорная коса".

1913. Леся Українка.

[11] Писано амфібрахієм (◡ — ◡), цебто:
◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ —
◡ — ◡ ◡ — ◡

[12] „Геть за море" — далеко (ген) за море; таке „геть" дуже часте в мові Лесі Українки.

[13] Писано ямбом (◡ —), а саме:
◡ — ◡ — ◡ — ◡ — ◡ — ◡
◡ — ◡ — ◡ — ◡ — ◡ —

[14] Винокóло — óбрій, небозвід, крайнебо, виднокруг, небокруг, круговид, кругогляд, óвид, горизóнт. Повстало з ви́дноколо (видно навколо).

[15] Шпиль — найвище місце. [16] Яса́ — прикмета, шум, привіт.

[17] Посéстра — обрана сестра (як побратим — обраний за брата), найближча приятелька.

[18] За́грава — відблиск полум'я.

Мовознавство в виданні „Литературная Энциклопедия“.[1]

Це, ще не закінчене, російське видання, багато місця присвячує питанням мови. Належно представлена тут і українська література.

В 1-му томі для нас особливо цікава стаття М. Пиотуховича: „Білоруська література“, що дає рельєфний образ історії літератури, чи не найближче спорідненої з українською. Що правда, автор, говорячи про початки літератури на білоруських землях, досить легковажно зараховує, без жодних застережень, до діячів білоруської літератури Клима Смолятича й Кирила Турівського, що на них можуть претендувати й літератури інших народів. Взагалі, справа поділу старої літератури за національністю її авторів ледве тепер стає на науковий ґрунт (див. про це д-р Іван Огієнко: „Розмежування пам'яток українських від білоруських“, 1934 р.). Біблію Скорини приймає автор за „переклад“ св. Письма на білоруську мову. Цьому твердженню суперечить церковнослов'янська лексика, фонетика (майже цілковита відсутність повноголосу), форми (аорист) й складня (давальний самостійний) друків Скорини. (Див. про мову Скорини: Я. Воўк Левановіч: „Мова выдання ў Ф. Скарыны“ у збірнику „400 лецьце белар. друку“, 1926).

П. Расторгуев: „Білоруська мова“ досить повно представив фонетичні особливості білоруської мови. Але дуже виразні прикмети морфологічні й синтаксичні автор цілком поминув, отож його стаття не дає дійсного поняття про білоруську мову. Історія мови також майже (за винятком доби Литовсько-руської держави) не представлена. Зазначу, що під час „литовської“ доби до білоруської мови ввійшли не тільки старослов'янські й польські елементи, але й українські, про що автор не згадує.

У 2-му тому Енциклопедії цікава непідписана стаття „Вірші“, що цілком правильно підкреслює вплив розміру українських дум на старі вірші. Непотрібно тільки тут підкреслюється вплив грецької метрики (пригадаймо перші хронологічно вірші Г. Смотрицького!), бо нечисленні спроби застосувати її, як напр. в „Адельфотесі“ 1591 р. (у статті друк. недогляд — 1351) глибшого впливу не мали. Досить повна бібліографія.

В анонімній статті „Говір“ підкреслено потребу класифікувати говори не тільки територіяльно, але брати також на увагу мовну диференціяцію соціяльних і фахових груп. На це особливо мусять звернути увагу україністи; у нас праця йде виключно над говорами селян, бо в своїй праці виходимо з засновків територіяльного поділу мови.

Р. Шор свою статтю „Граматика“ розпочинає зо старих окреслень граматики, подаючи в кінці її формулування (в вужчому розумінні). Отож, це царина лінгвістики, що виучує змислові відношення між елементами висловлення (словосполуками, окремими словами, частинами слів), що їх сприймаємо, як зміни їх основного реального значення, і що їх, завдяки постійності відповідних змін звукового боку висловлення, виділюємо в систему граматичних форм. Р. Шор, хоч признає умовність поділу граматичних дисциплин (морфологія, складня), але його приймає, як традиційний, догідний. Цілком правильне підкреслення деяких розрізнень у граматичних формах, неістотних із погляду логіки, але тісно зв'язаних із соціяльною оцінкою тих чи тих явищ. До них належить не тільки пізня диференціяція дієслівних відмін на форми пошани, презирства й ін., або існування пестливих й ін. форм словотворення, але теж і такі архаїчні риси, як поділ імен на класи чи роди (а це виявлює соціяльну нерівноцінність понять, що їх окреслюємо).

У 3-му томі стаття С. Пилипенка про Бориса Грінченка знайомить нас тільки з його літературною діяльністю. Поза його редакторством Слов-

[1] Издательство Коммунистической Академии, 1929, Секция литературы, искусства и языка, т.т. I-VII.

ника, згадок про заслуги Грінченка на полі розвитку української мови немає.

Діялект (непідписана, напевно Р. Шора), — поняття „діялекта“ об'єднує міцно споріднені між собою говори якоїбудь мови; отож діялект — міра вищого порядку, об'єднуюча (в діялектологічному поділі мови). Поміж поняттям діялекту й мови ще є посередня величина — наріччя. Існує й відворотне розрізнення цих понять, що за ним мова ділиться на діялекти, діялекти на наріччя, а наріччя на говори. Окрім цього поділу (територіяльного), лінгвістика знає й поділ на діялекти в соціяльно-класовій площині. Що ж до відрізнення діялекта однієї мови від іншої спорідненої мови, то певного критерія не існує. В практиці, звичайно, задовольняємося прикметою взаємного розуміння чи нерозуміння: якщо представники двох споріднених мовних систем, не дивлячись на наявні різниці поміж цими системами, розуміють один одного, то ці дві системі рахуємо за два діялекти однієї мови. В противному випадку маємо справу тільки з двома спорідненими мовами.

Р. Шор „Діялектологія“ — гарна інформативна стаття. Багато місця присвячено діялектологічному розподілу соціяльних груп; далі про діялектологічне підложжя російської літературної мови. Вкінці декільки влучних уваг про форми використування місцевих й соціяльних діялектів у красному письменстві.

В т. IV В. Бойко, в своїй погромній статті про С. Єфремова, розглядає діяльність Єфремова під кутом своїх національно-політичних поглядів, а тому нічого не згадує про його заслуги на мовному полі.

Гасла Житецький зовсім немає.

Не згадує теж про заслуги на полі мови А. Кримського в т. V. М. Степняк у своїй замітці про цього ученого. Що правда, автор не тратить нагоди пригадати, що А. Кримський „при показному признанні радвлади, в дійсності підтримував групу академіка Єфремова, що заснувала в ВУАН контрреволюційну організацію СВУ“.

В. Василенко в статті про П. Куліша, говорячи про його переклади, чомусь нічого не згадав про переклад св. Письма. Належно підкреслює його правописну реформу (запровадження „кулішівки“).

У т. VI. Р. Шор дає статтю про лексику — цілість слів якоїбудь мови, її словниковий склад. Лексика — одна зо сторін, що найбільш чітко висовує зв'язок мови, як „практичної свідомости“ (определіння мови за Марксом), з її суспільно економічною базою й значення мови, як знаряддя класової боротьби. Переміна певних форм буття викликає зміну в складі словника, як теж у популярності, в доборі слів; зникають явища — зникають із живої мови й їхні назви, що залишаються тільки в науковій та літературній мовах. Як приклад подібних змін, вказує автор на лексикальні зміни в російській мові до і по революції. Влучна заввага: тому, що нові форми устрою СССР не мають аналогії на Заході, тож поповнення словника термінами нового суспільно-економічного устрою пішло не шляхом запозичення іншомовних слів (як це звичайно буває), але творенням нових комбінацій зо своїх слів. Такі напр.: колхоз (укр. колгосп), соцсоревнование (соцзмагання), ударник (пробоєвик) й інші.

Цьому ж авторові належить стаття „літературна мова“. Автор стверджує, що термін „літературна мова“ вживається в двох значеннях: 1. Мова літературної продукції, що закріплюється в письмі, в протилежність усним говорам широких мас й щоденній мові освічених верств суспільства (Schriftsprache). 2. Мова міського населення, переважно його освічених верств, — у протиставленні місцевим говорам селянства й спеціяльним говорам професійних груп (Gemeinsprache).

П. Колесник подає відомості про М. А. Максимовича; згадує про полеміку Максимовича з Погодіном; називає головніші з мовознавчих творів Максимовича.

В томі VII Э. Д. і А. Д. дають статтю „Міжнародня мова“. Коротенька історія творення різних штучних мов. Давніше всі ці штучні системи мали виразно утопійний характер, ба, намагалися

замінити й витиснути живі національні мови. Нові ж штучні мови (волапюк, есперанто) бажають служити за своєрідне доповнення до національних мов у царині міжнародного порозуміння. Щоправда, й ці системи авторам не подобаються, бо вони — продукт буржуазної суспільности. За думкою авторів, підставою єдиної всесвітньої мови може бути тільки створення однорідної всесвітньої соціяльної суспільности. Про недогідність для слов'ян мов, побудованих на романсько-германському підложжі, про приниження слов'ян у цих мовних системах, автори нічого не згадують.

Варшава. Іван Коровицький.

У рідній справі.

Стаття на анкету „Рідної Мови".

У цій статті не стану відповідати на всі питання анкети, бо тоді вона вийшла б дуже велика або поверховна. Одне й друге не бажане. Краще основніше обговорити вибрані питання, полишаючи такий же вільний вибір анкетових питань до ширшого обговорення іншим.

Що доброго зробила „Р. М." за п'ять літ свого існування? „Рідна Мова" — це перший у нас того роду журнал. Були в нас і є всілякі видання: політичні, літературні, наукові, мистецькі, господарські, купецькі, пасічницькі, кооперативні, юридичні, лікарські, педагогічні, жіночі, студентські, дитячі, бібліографічні, краєзнавчі, світлинні, музичні, протиалкогольні, пластунські, театральні та ін., — за винятком мовних.

Що це значить? Чи наша мова така вироблена, що не потребує дальшого розроблення? Либонь ні! Чи може ми такі байдужі до культури нашої мови, що не бажаємо нею займатися й говоримо та пишемо, як попало? Либонь так!

Тим то робота „Рідної Мови" нелегка. На запущеній від віківріллі назбиралось усякого бур'яну та сміття стільки, що важко його усунути, щоб як слід приготовити ниву під засів, а сіяти треба, щоб не було пізно, бо вже траплялось, що народи втрачали свій найдорожчий скарб — рідну мову.

Уже Шевченко писав:

„Орю
Свій переліг, убогу ниву,
Та сію слово!.."

„Возвеличу
Малих отих рабів німих.
А на сторожі коло їх
Поставлю слово!..."

Далеко зайшли ми від смерти Шевченка в знанні своєї мови? Досі навіть Шевченкової мови доладу не вивчили та й позабували ті мовні перлини, що густо розсипані в творах Шевченка, Марка Вовчка та Куліша; натомість уживаємо чужого мовного дорібку, що нашвидку понастягали до своєї мови з мов польської та московської.

Уже своєю появою вкупі з поширюваними нею висококультурними ідеями впродовж п'яти літ „Рідна Мова" зробила величезну прислугу українському народові. Особлива її заслуга в тому, що вона стала на єдино правильний шлях однієї української літературної мови, спертої на мові Київщини та Шевченка.

До появи „Рідної Мови" та її „Бібліотеки" ніхто не навчав систематично наддніпрянської мови. Та й хто міг навчати, коли до великої російської революції не було в Великій Україні ані однієї школи з українською мовою, як предметом, не то університету чи якоїсь української академії наук. У Галичині та Буковині були катедри української мови та літератури, але ж там читали лекції галичани, що знали тільки галицьку мову, а мовою в широкому значенні займались не багато.

Ми бачили велику різницю між обома нашими мовами й не могли пройти провалля, бо не було моста. Отож „Рідна Мова" будує такого моста. Уже сьогодні, завдяки їй і „Бібліотеці Рідної Мови", хто хоче, може в слові та в письмі перейти на літературну українську мову. Письменники та журналісти, що живуть з українського слова, в першу чергу обов'язані це зробити.

Чи знати які наслідки її праці? Сліди праці „Рідної Мови“ скрізь помітні в мові наших видавництв. Бувають твори та статті сливе без закиду щодо мови. Інші мають більш або менш чисту мову, а це свідчить про те, що завдяки „Рідній Мові“ знання літературної мови поступає вперед невпинно зо швидкістю, залежною від скількости посвяченого їй труду. Повне знання в галичан може прийти тільки по літах, або навіть у дальшім поколінні, бо не легко привикнути до нового словництва, складні та наголосу.

Ось тому, як болюче читати всякі безсердечні напасті на редактора „Рідної Мови“ в наших часописах! Нападають на нього ті, що йому найбільше завдячують! Причина тієї сумної події в заздрій і злобній людській вдачі, що через неї людина швидко забуває про отримані великі добра та присікається до дрібних промахів і нешкідливих звичок свого добродія.

Які її недомагання? Мова обговорюваного нами журналу повинна бути самозрозуміло зразкова. З кожної статті, з кожної найдрібнішої замітки читачеві треба навчатися. У тій цілі редактор повинен добре пильнувати, щоб до „Рідної Мови“ не вкралось щось нелітературне, щось таке, що суперечить мовним приписам, подаваним нею самою на іншому місці. Таке часом траплялось. Можливо, що через недогляд, а може з уваги до заслуженого письменника чи вченого Редакція не сміла виправляти рукописа.

Упродовж 5 літнього існування „Рідної Мови“ та „Бібліотеки Рідної Мови“ обговорено силу всяких мовних справ. Жива мова не стоїть на одному місці, навпаки, невпинно розвивається, а так само й її дослідник, продовжуючи досліди, збагачує своє знання. Звідси береться, що заходить деяка різниця між давнішими та пізнішими статтями та виданнями. Тим то дуже добре було б перевірити ввесь навчальний матеріял, зібраний у „Рідній Мові“.

Який побільшити матеріял: навчальний чи популярний? На мою думку „Рідна Мова“ повинна бути тільки популярна. Чому? Української літературної мови треба навчатись кожному українцеві, від дитини почınаючи: селянинові, робітникові та інтелегентові, і то від початків. Домашнє навчання мусить заступити шкільне, що його до останніх років, як видко зо сказаного, не могло бути. Отже популярна „Рідна Мова“ потрібна не тільки для широких мас, але й для освічених верств. На мовний навчальний журнал все буде час, у кожному разі він у наших обставинах нікому не заступить популярного мовного видання.

Дуже доцільне було б уведення щоденних молитов у зразковому перекладі. Усі народи західньої Европи моляться у своїй рідній мові, не дивлячись на латинську Службу Божу. Одні українці й тут уживають мертвої церковної мови, що її мало розуміють і зо шкодою для рідного слова, так, якби ми його зовсім не мали, або воно не було гідне такої чести. Редакція „Рідної Мови“ могла б зайнятись цією важливою справою, цебто подбала б про добрий переклад.

Де шукати меценатів? Меценатів дарма шукати, як їх нема. Коли вони є, самі зголосяться, бо таке видавництво, як „Рідна Мова“, в кожного культурного народу мало б своїх меценатів. У нас правдивих меценатів на цілому просторі української землі було й є дуже обмаль, бо взагалі в нас тільки число населення велике.

У чому меценатство? У великій ідеї, що всеціло володіє благородною та заможною людиною. Остання для своєї ідеї радо позбувається значної частини свого майна, або навіть усього, як зайде на те потреба.

Найбільшими нашими меценатами в Великій Україні були Василь Симиренко та Євген Чикаленко, що вже повмирали. У нас є ним знана всім високопоставлена особа, що їй завдячуємо повстання та розвій найцінніших наших культурних і гуманітарних установ, а талановиті одиниці — показну поміч.

Я певний, що „Рідна Мова“ швидше чи пізніше зазнає щедрої руки такої

людини, що забезпечить її на довгі роки та дасть її видавцеві змогу сповнити свою життєву культурну місію на користь українського народу без потреби журитися про своє існування.

Бучач. Ізяслав Степів.

Рідної мови треба завжди навчатися.

Видавництво „Рідної Мови" розписало анкету, що є свого роду плебісцит широких читацьких мас. Уважаю за свій обов'язок, як п'ятилітній читач, узяти участь у цій анкеті, тим більше, що голос анкети матиме вплив на вигляд та зміст журналу.

1. За п'ять років свого існування „Р. М.", що була новиною в нас і першим либонь того роду часописом, поставила справу найціннішого дару людини, що ним є мова, на раціонально-наукових вершинах, знищила дотеперішній хаос, дала щось тривке й цінне. Її значення оцінить вповні історик культури.

Кожен, що читав „Р. М." й користав із неї в практиці, бачить, що він інакше пише, інакше говорить, як давніш, інше його мовне відчування, — тепер воно щиро літературне.

„Р. М." не читається якслід. Читають одиниці, її ентузіясти, групи, а не маси. Доказ іще низького рівеня культури в нас. Має вона й ворогів що ігноранцією й відразливою „філософією" неуцтва намагаються вбити рідномовні гасла. Це нічого, — це зміцнює ідею. Це доля кожного почину, що нарушує дотеперішній консерватизм.

2 Годі дати якусь певну відповідь, — залежне це від особи читача. Філологи бажають строго наукових статтей, лаік — практичних відомостей. Тому, що більшість читачів філологи-аматори, побажана була б перевага статтей показово-ілюстраційного змісту. Дуже поживочні: „Кукіль у житі", „терапія мови".

Вороги рідномовних гасел „Р. М." на місцях є різні й різно говорять. Одні кажуть, що тепер є інші завдання, як мова. Мова — це щось ніби маловажне й побічне. Інші мовні скептики-неуки говорять, що в мові все спірне й до нічого не дійдемо. Своє суб'єктивне відчування, хоч яке відразливе, уважають за святість і готові за нього боротися й сперечатись. Інші бачать у рідномовному правопису комунізм. Інші, бачучи відмінність літ. мови, зокрема наголосів, від їх мови, уважають літ. мову за чудернацьку, неприродну, за мову людей „несповна розуму" й сміються з неї...

3. Уважаю, що слід збільшити матеріял популярний.

Відділ зразкового красного письменства найбільш побажаний. Такого матеріялу якнайбільше. З ентузіязмом вітаю його!

4. „Р. М." можна пустити до найширших мас через пристосування її змісту до потреб найширших мас. „Р. М." з місячника, посвяченого тільки вивченню укр. мови, стала б загально науково-літературним місячником, присвяченим різним ділянкам знання, що був би сполукою „Р. М." й „Н. К." в однім журналі.

5. „Р. М." повинна опиратись тільки на справжніх відданих передплатниках.

Щоб Редактор „Р. М." виконував обов'язки редактора, секретаря, адміністратора безплатно, — явище нечуване, й без сумніву — ненормальне. Обов'язок читачів „Р. М" через матеріяльну допомогу й розбудову „Р. М." цей парадокс у наших умовинах усунути.

6. Тільки передплатники повинні стати підставою „Р. М.". Меценатів не слід шукати, вони самі повинні знайтися.

7. Закриття „Р. М." було б великим ударом у нашому духовому розвиткові. Неплатство — це злочин. Неплатники — злочинці. Імена подати до загального відома, щоб остерегти перед ними. Домагатись звороту майна „Р. М." судовою дорогою. Тих, що повтікали, може вдасться віднайти посередньо оповісткою, може хтось подасть їх адресу й може заплатять. З неплатниками, свідомими експлуататорами й нищителями, слід повести нещадну боротьбу всіма можливими способами.

Мирослав Колодрубець.

Дрогобич, в лютім 1930.

Складня української мови.

Післямова.

Випускаючи в світ другу частину своєї „Складні української мови“,[1] уважаю за потрібне вияснити читачам характер цієї праці, а також указати на методу її, цебто зробити те, що мав я зробити ще на початку першої частини, що вийшла була 1935-го року.

Два головні завдання поставив я собі в цій праці. Перше — дати повний курс нормативної складні з сучасним науковим освітленням її, з таким освітленням, щоб воно дало змогу зовсім вільно орієнтуватися в складневих і взагалі в мовних питаннях і широкому громадянству, і, особливо, нашому вчительству. Граматика по наших школах іще взагалі занадто консервативна, особливо в своїй складні, нове освітлення мовних явищ відсвіжить нашу шкільну науку рідної мови. А взагалі треба сказати, що повного курсу складні з науковим освітленням і з історично-порівняльною методою ми ще зовсім не мали, — подаю тут тільки першу спробу такої складні.

Характер мого викладу — скрізь монографічний, цебто кожну складневу форму чи явище я пильнував описати так, щоб той розділ був закінчена цілість. Думаю, що це сильно полегчить роботу тим, що далі працюватимуть над окремими питаннями нашої складні.

Як це не дивно, але в нас тепер зовсім не займаються питаннями складні, а по цей бік кордону не можна вказати ані однієї поважної наукової статті з ділянки складні. Це зовсім ненормальний стан для нашої науки, і я буду радий, коли праця моя дасть нашим україністам усе потрібне для того, щоб порушені тут питання досліджувати глибше й ширше.

Друге головне моє завдання в цій праці, — скрізь триматися чистоти й правильности нашої сучасної соборної літературної мови, цебто, описуючи складневі явища цілої української мови, я скрізь показую, чи то явища говіркові, чи літературні. Через це мій курс — це курс і нашої літературної мови в її сучасному розумінні.

Складню літературної української мови я найбільше маю на увазі, описуючи всі складневі форми нашої мови. Але через те, що вплив мови народньої на літературну найсильніший власне в складні, я завжди звертаюся й до складні мови живої в її говірках. Через це моя праця може зватися й складнею української мови взагалі.

Західні говірки, що вилилися в літературну галицьку мову, я завжди маю на особливій увазі, надто тоді, коли вони не згідні з нормативною літературною мовою. Поставивши собі й практичні завдання, я мусів скрізь підкреслювати, що в нас говіркове, а що літературне.

Цим другим завданням вияснюється й те, що я скрізь дбав ілюструвати свій виклад якнайбільшим числом добрих прикладів. На приклади я ніде не був скупий, уважаючи, що добрий приклад часто навчить не менше, як пояснення. Приклади я брав з найцінніших джерел: або з мови народньої, або з творів кращих наших письменників.

Уважаючи Шевченкову мову в багатьох відношеннях за зразкову літературну, я дуже часто беру приклади з „Кобзаря“. Мова Шевченкова — центральна українська мова; глибокий знавець народньої мови, Шевченко культивував її й дав нам блискучі зразки мови літературної, опертої на живу наро́дню. Ось через це я обома руками брав ілюстраційний матеріял для своєї Складні з Шевченка, з його невмирущого „Кобзаря“.

Жива народня мова — основа кожної літературної мови, хоч із бігом часу ця остання й відбігає від мови народньої, усталюючись в окреслені літературні норми. Ось через це я сильно опер свої складневі досліди на живій народній мові, повною рукою подаючи приклади з народніх творів, особливо з дум та пісень.

[1] Складня ч. II незабаром буде розіслана всім передплатникам РМ.

На **історичне** освітлення мовних явищ я скрізь звертаю велику увагу, бо без такого освітлення не може бути повного й всебічного зрозуміння життя мови. Глибоко помиляються ті, що відкидають потребу історичного освітлення фактів літературної мови; наша літературна мова не вчора ж зачалася, а тому ми мусимо знати ціле її життя, щоб належно оцінити її сучасний стан і вказати її дальший шлях розвою. Бож історія не тільки вчителька буденного життя, але й учителька життя мовного.

Порівняльна метода в викладі складні літературної мови — душа цього викладу. Наша літературна мова не живе відокремлено, — вона витвір найрізніших процесів, а в тім і впливів сусідніх мов. Кожна літературна мова дуже дражлива на впливи тих сусідів, що з ними має історичні порахунки (пор. вичищення німецької мови від слів французьких, чеської — від німецьких, болгарської й сербської — від турецьких, словацької — від чеських і т. д.), через це я завжди оглядаюся на мови слов'янські, а найбільше — на мову польську та російську, щоб тим легче вказати вірну путь для української літературної мови, як мови зовсім незалежної й самостійної в слов'янській родині.

Порівняння складневих явищ нашої мови роблю не тільки з такими ж явищами слов'яських мов, але й з мовами еврепейськими взагалі, а особливо з мовами стародавніми, — грецькою та латинською, бо тільки з такого порівняння можна широко зрозуміти ту чи ту складневу форму.

Серед старих мов я звернув також пильну увагу на мову давньоєврейську, що в своїх старших пам'ятках, напр. у Книзі Буття (Berešit) Мойсея (жив за XVI — XV віків до Р. Хр.), дає нам надзвичайно цінний складневий матеріял. Напр., так звану паратаксу (рівнорядні речення) найкраще пізнаємо власне на давньоєврейській мові, бо вона — душа цієї мови, особливо в П'ятикнижжі Мойсея. Взагалі ж ця мова дає нам надзвичайно багато цінного висвітлення окремих складневих форм, напр. життя інфінітива, повстання прийменників та злучників, життя відмінків і т. ін. Усе це такий матеріял, що кидає цінне й цікаве світло на історію складневих форм, бо матеріял цей, особливо з Книги Буття, надзвичайно глибокої давнини. На жаль тільки, наша наука цього матеріялу звичайно не брала на увагу при складневих дослідах. Це велика помилка, бож мова Біблії мала не малий вплив на літературну мову не тільки вдавнину, але має його й тепер через великий вплив т. зв. біблійного стилю. Підкреслю тільки, що багато цікавих складневих рис давньоєврейської мови перекладчики Біблії на мову грецьку (а з неї — церковнослов'янську) й інші — опустили, а тому при дослідах треба триматися тільки давньоєврейського оригіналу.

На **практичний** бік моєї книжки я завжди звертав велику увагу, скрізь пильнуючи подавати ясний і зрозумілий виклад; з-за цієї практичности я часом оминав у Складні малорозроблені питання, що мало що дали б нам, а тільки б порушили виразну систему цієї праці.

Ясний і популярний виклад я завжди мав на увазі, пишучи цю працю. Я ставив собі ціллю написати працю власне так, щоб її легко могло зрозуміти й широке громадянство, що так потрібує правдивого знання про свою літературну мову та про життя мови взагалі.

Скрізь подаю по можливості всю головну **літературу**; роблю це для того, щоб заохотити особливо наших молодих україністів до глибшої праці в ділянці складневих питань, що стоять у нас у більшості зовсім неторкані. Для того я часто й підкреслював, що ще чекає своїх дослідників.

Серед літератури значне місце в мене відведене російській філологічній науці. Інакше й бути не може: молода українська філологія, особливо в складні, помітно йшла за наукою російською, і тільки з 1917 р. потроху визволюється від неї. Але дослідникові української складні ще довго доведеться звертати належну увагу власне на філологію російську, бо в ній часто беруться на увагу й питання нашої складні.

Дивлюся на свою працю тільки як на першу спробу систематичного на-

укового курсу складні української літературної мови. Свідомий усіх тих недостач, що моя праця має, я все ж таки пускаю її в світ, бо вона надзвичайно потрібна якраз тепер, коли твориться одна літературна мова для цілого нашого народу, й коли наша літературна мова помітно стабілізується, приймаючи усталені форми.

Я подаю першу українською мовою спробу повного курсу складні в науковім історично-порівняльнім освітленні. Подаю все найголовніше, не раз підкреслюючи, чого нам ще бракує. Буду радий, коли ця моя праця послужить спонукою до дальших наукових студій у ділянці так нам потрібної складні.

Автор.

ПОЯСНЕННЯ СКОРОЧЕНЬ.

Головними джерелами для цієї праці, крім творів лінгвістичних наукових, були: 1. Давні українські пам'ятки, 2. Кращі збірки народніх творів, 3. Твори кращих письменників і 4. Сучасна періодична преса.

Скорочень ужито таких:

А. Д. — Историческія пѣсни малорусскаго народа, съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова, т. т. I — II, Київ, 1874 — 1875 р.

Алч. — Христя Алчевська.

Барв. Г. — Ганна Барвинокъ. Оповидання зъ народнихъ устъ. Київ, 1902 р.

Барв. — Барвінський Ол., Читанка для I — II р., Л. 1921 — 1920 р.

Бирч. — Б. Бирчак: Василько Ростиславич, том I — II, Берлін, 1923 р., видання „Українського Слова" чч. 32 — 33.

Бож. Сп. — М. Мешлер: Божественний Спаситель, переклав о. П. Котович, Жовква, 1921 р.

Вільде Ірина: Метелики на шпильках, Львів, 1936 р.; Б'є восьма, 1937 р.

Володимирська міська книга, див. „Архивъ Юго-Зап. Росс." ч. VI, т. I.

„Вперед" — львівський часопис.

Гал. Єв. 1144 р. — Четвероевангеліе Галичское 1144 р., видання Арх. Амфилохія, ч. I Москва, 1884 р.

Головко А.: Можу, ДВУ, Одеса, 1926 р.

Гординський Святослав: Барви й линії, поезії, Львів, 1933 р.

Грамоти — Акти, Записи, Листи, Купчі і т. п. див. їх: 1) *А. Кримський*, Украинская грамматика, т. I в. 2, М. 1908 р., — тут видруковано 43 грамоті XIV — XV віків. 2) *И. М. Каманинъ*: Палеографическій Изборникъ, Матеріалы по истории южно-русскаго письма въ XV — XVIII вв, вип. I, К. 1899 р. 3) *В. Розов:* Українські грамоти, Київ, 1928.

Григорія Богослова 13 слів, XI в., вид. Будиловича, Спб. 1875 р.

Гриневичева Катря: Шестикрилець, Львів, 1936 р.

Гр. — Грінченко Б.: Під тихими вербами. Видання друге, Київ, 1910 р.

Гр. I, II, III — Этнографическіе матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ Б. Гринченка. Чернігів 1895, 1896 і 1899 р., 3 т.

Гр. Сл. — Словарь украинскаго языка, собранный редакціей журнала „Кіевская Старина", редакція Б. Грінченка, 4 томи, Київ 1907 — 1909 р. Звідси беру й деякі приклади.

„Гр. В." — „Громадський Вістник", львівський часопис.

Демчук О.: Верболози, Харків, ДВУ, 1928 р.

„Діло" — львівський часопис.

Думи — Д-р Ф. Колесса: Українські народні думи; перше повне видання, Львів, 1920 р.

„Енеїда" Ів. Котляревського, чч. I — IV, видання 1809 р.

Епік Гр.: Том сатири, 1930 р.

Етн. Зб. — Етнографічний Збірник „Наукового Товариства ім. Шевченка", Львів.

Єв. Уч. — Євангеліе Учительное 1619 р. К. Транквиліона, Рохманів.

Єфремов С.: Іван Франко, Київ, 1926 р., вид. „Слово".

Жел. Сл. — Е. Желеховский: Малоруско-німецкий словар, т. I — II, Львів, 1886 р.

Жит. Феод. — Життя преп. Феодосія Печерського, XII в. „Чтенія въ Общ. Ист. и Древн. Росс", Москва, 1899 р. кн. 2

Житом. Єв. — Житомирська Євангелія 1571 р., „Волынскій Историко-Археологическій Сборникъ", вип. 2, Житомир, 1900 р.

Журба Галина: Революція йде, Львів, 1937 р.

Збірн. 1073 р. — Збірник князя Святослава Ярославича 1073 р., фототипічне видання „Общ. Люб. Др. Письменности", ч. LV. Спб. 1880 р.

Збірн. 1076 р. — Изборникъ Святослава 1076 г., видання В. Шимановського, Варш. 1894 р., вид, 2-е.

З. о Ю. Р. — Записки о Южной Руси, Издалъ П. Кулишъ, 2 т., Спб. 1856 — 1857 р.

Іпат. Літ. — Літопис по Іпатієвому спискові (к. XIV в.), видання Археографічної Комісії, Спб. 1871 р.

Кв. — Сочиненія Г. Ѳ Квитки, Харків, 1887, 2 т.; Малороссійскія повѣсти, т. I — II, Харків, 1899 р.

Ключ. Раз. — „Ключъ Разумѣнія" Іоаникія Галятовського, Львів, 1665 р.

Книга 4-га Головного Люблинського Трибуналу на Київське Воєвідство, XVI ст., оригінал.

Корд. — Др. М. Кордуба: Картини із Всесьвітної Історії, Чернівці, 1909 р.

Королева Наталена: Без коріння. Л. 1936 р.; Інакший світ, Л., 1936 р. Предок, Л. 1937.

Косач Юрій: Чарівна Україна, Л., 1937 р.

Коц. — Коцюбинський, Оповидання, Київ, 1903 р. том I.

Кул. — *Куліш* П.: Чорна Рада, Спб. 1857 р.; *Байда*, Спб. 1885 р.; *Дзьвін*, 1893 р.; *Досвітки*, Спб. 1862 р.; *Іов*, Львів, 1869 р.; *Крашанка*, Львів, 1882 р.: *Святе Письмо*, Новий Завіт, Відень, 1908 р.; *От.* — Шекспірові

твори, Отелло, Львів, 1882 р; *Хуторна поезія*, Львів, 1882 р.
Лев. — Повісті Івана Нечуя (Левицького), Львів, т. І, 1872 р.; *Пов.* — Повісті Івана Левицького, Київ, 1874 р.
Лев. — Святе письмо Нового Завіту, переклав св. Др. Я. Левицький, Жовква, 1921 р.
Леп. — Богдан *Лепкий*: *З гл.* — З глубин душі, Львів, 1905 р.; *З ж.* — З життя, Львів, 1899 р. Трилогія: Мазепа, 1. Мотря, видання „Українська Накладня".
Липа Юрій: Козаки в Московії, Л., 1935 р.
Лук. — Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни, зібрав *Лукашевич* П., Спб. 1836 р.
Литовська Метрика XIV — XVI віків, відпис переховується в Головнім Архіві в Варшаві.
Луцька міська книга, див. „Архивъ Юго-Зап. Росс." ч. VI, т. І.
Любченко Аркадій: Вона, повісті й новелі, ДВУ, Харків, 1929 р.
Мак. Яр. — Осип *Маковей*: Ярошенко, Львів, 1905 р.; *Рев.* — Ревун, Львів, 1911 р.
М. В. — Народні оповідання Марка *Вовчка*, т. І — ІІ, Спб. 1861 — 1862 р.
Метл. Народныя южно-русскія пѣсни, А. *Метлинського*, Київ, 1854 р.
Мнж. - Сказки, пословицы, И. *Манжура*, Харків, 1890 р.
Мог. — Твори А. *Могильницького*, Львів, 1913 р. „Руска Письменість".
Ном. — М. *Номис*: Українські приказки, Спб. 1864 р.
Олекс. — Тишівська Олександрія з початку XVIII в., видав Др. Ів. Панкевич, Ужгород, 1922 р.
Опис Брацлавського замку 1545 р., „Архивъ Юго-Зап. Росс." ч. VI, т. І, ст. 18 — 27.
Опис київських замків 1552 р., „Архивъ Ю.-З. Росс.", ч. VII, т. І, ст. 76 — 122, 587 — 647.
Осн. — „Основа", Спб. 1861 — 1862 р.
Остр. Єв. — Остромирова Євангелія, 1056 р., видання 1883 р., Спб.
Парфанович Софія: Ціна життя, Л., 1937 р.
Перес. Єв. — Пересопницька Євангелія 1556 — 1561 р., видання (Єв. Луки) П. Житецького в „Труды 3 археол. съѣзда", Київ, 1876 р.; цифри визначають зачала Єв. Луки.
Підмогильний Валеріян: Місто, вид. 2, Київ, 1929. р; Проблема хліба, Київ, 1930.
Пісні див. *Чуб.*, т. V.
Полт. акти — Актовыя книги Полтавскаго городового уряда XVII-го вѣка, вип. І, Справы поточныя 1664 — 1671 г. Видав В. Модзалевський, Чернігів, 1912 р.
Псалтир середини XVIII в. (до 1760 р.) в перекладі на лемківський говір о. Івана Прислопського, пароха Кам'янського.
Р. К. - „Рідний Край", львівський часопис.
Рильський Максим: Гомін і відгомін, Київ, 1929; Тринадцята весна, IV книга лірики, Київ, 1926 р.; переклад „Пана Тадеуша" Адама Міцкевича, видання „Слова" 1927 р.
Розов В.: Українські грамоти, Київ, 1928 р.
Рудов. — о. Йоан *Рудович*: Коротка історія біблійна, Львів, 1917 р.
Рудч. Ск. -- Народныя южнорусскія сказки, издалъ И. *Рудченко*, 2 вип. Київ, 1869 — 1870 р.
Самчук Улас: Кулак, Чернівці, 1937 р.
Свидн. — *Свыдницькый* А. Люборацьки. Київ, 1901 р.
Сл.-П. Бер. — „Лексіконъ Славенороссkій" Памви *Беринди*, Київ, 1627 р.
Слово о полку Ігоровім, видання акад. В. Перетца, Київ, 1926 р.
См.-Ст. — Ст. *Смаль-Стоцький* і Ф. Ґартнер: Граматика руської мови, Відень, 1914 р., вид. 3.
Сосюра: Війна війні.
Стар. - Поезії М. П. *Старицького*, Київ, 1908 р.
Стародубські акти з міської книги 1664 — 1673 р., „Труды Черниговской Архивной Коммиссіи", вип. 8, 1911 р.
Стор. М. Пр. — А. *Стороженко*: Марко Проклятий, Одесса, 1879 р.
Тимч. — Проф. Є. *Тимченко*: Українська граматика, Київ, 1917 р.
Тичина Павло: Золотий гомін, Львів, 1922 р.
„Укр. Г." — Український Голос", перемиський часопис.
Укр. Л. — Леся *Українка*: Твори, Київське видання „Книгоспілки".
Федьк. Писання Осипа Юрія Федьковича, тт. І — ІІ, Львів, 1902 р.
Фр. — *Франко* Іван: *З. Б.* — Захар Беркут, Львів 1902 р. — *З. в.* — З вершин і низин, Л. 1887 р. — *Ів. Виш.* — Іван Вишенський, видання „Універс. Бібл." т. 10. — *М.* — Мойсей, Л. 1922 р., вид. 3. — *Іст.* — Істар, див. „Поеми", Львів, 1899 р.
Хвильовий М.: Пудель, Харків. 1926 р.; Вибрані твори, Львів, 1937 р.
Хотк. — Гнат *Хоткевич*: „Камінна душа", Чернівці, 1911 р.
„Христос Пасхон" — Вірші з трагедії 1630 р.; видання В. Щурата, Львів, 1914 р.; „Записки Наук. Тов." т. 117 — 118.
Чайк. — Андрій *Чайківський*: *Від.* — Віддячився, вид. 2, Коломия, 1922 р. — *За с.* — За сестрою, Кол. 1922 р. — *Мал.* — Малолітний, Станиславів, 1920 р. — *На ух.* — На уходах, Кол. 1921 р. — *Од.* — Одарка, Кол. 1921 р. — *Ол.* — Олюнька, Львів, 1918 р., вид. 2.; Полковник Кричевський, Л. 1935 р.
Черемшина Марко: Твори, т. І — ІІ — ІІІ, Львів, Видавництво „Ізмарагд", 1937 р.
Черк. — С. *Черкасенко*: Твори т. І, Відень, 1920 р.; Еспанський кабалеро Дон Хуан і Розіта, 1930 р., Львів.
Чуб. — Труды этнографическо - статистической экспедиціи въ Зап.-русск. край, П. П. *Чубинський*, І — VII тт, Спб. 1872 — 1878 р. Том. V: Пісні, 1874 р.
Шевч. — Тарас *Шевченко*: Кобзар, третє повне видання, за редакцією В. Доманицького, Спб. 1910 р.
Щур. — В. *Щурат*: *Сл.* — Слово про похід Ігоря Святославича, вид. 2, Львів. *Рол.* — Пісня про Роланда, вид. 2, Львів, 1918 р.
Доповнення до використаних джерел буде подане при дальших томах Складні.

Іван Огієнко.

Багатомовна конфіската.

Кому вона потрібна?

1) „Волинська Духовна Консисторія. 2 червня 1936 р. ч. 8669. До Всечесного Духовенства Волинської Єпархії. Його Високопреосвященством Архієпископом Волинським і Крем'янецьким рез. з дня 28 квітня б. р. благословлено до вжитку в церквах Волинської Єпархії видання богослужбових книжок в українській мові перекладу Комісії при Варшавському Українському Науковому Інституті... Божественну Літургію св. Йона (sic!) Золотоустого видав вже друком Інститут... Існуючі до цього часу переклади, в міру видрукування нових, належить із вжитку усувати та здавати до церковно-парафіяльних бібліотек на збереження“ („Церква і Народ“ 1936 р. ч. 12 — 13 ст. 405).

2) „Волинська Духовна Консисторія 23 грудня 1937 р. ч. 21127. До Всечесного Духовенства Волинської Єпархії. Наказом Духовної Консисторії з дня 2 червня 1936 р. ...повідомлено, що Його Високопреосвященством Алексієм, Архієпископом Волинським і Крем'янецьким, благословлено до вживання в церквах текст „Божественної Літургії св. Йоана Золотоустого“, виданої Варшавським Науковим Інститутом... Одначе, Духовною Консисторією одержано відомості, що не всі ще Настоятелі парафій застосувались до цього розпорядження, і дехто відправляє Службу Божу за перекладом проф. І. Огієнка з 1922 р. Тому Духовна Консисторія пригадує розпорядження своє про заміну богослужбових книжок та пропонує набути текст перекладу „Божественной Літургії“, виданий Варшавським Науковим Інститутом, а книжку проф. І. Огієнка „Свята Служба Божа“ вийняти з ужитку та здати до парафіяльної бібліотеки“. („Церква і Народ“, 1938 р. ч. 1 — 2 ст. 58 — 59).

3) „Нелегальні літургічні книги в православних парафіях. Під цим наголовком „Kurjer Poranny“ (ч. 10) помістив таку замітку: „У порозумінні з Православною Консисторією в Крем'янці, Рівенське Старосство доручило переведення ревізії в православних парафіях на терені повіту. Це зарядження мало на меті виявлення вживаних деякими священиками нелегальних літургічних книг. Тут розходиться про стягнені обіжником Консисторії книжки в українській мові проф. Івана Огієнка 1922 р. У згаданих молитвах знаходяться уступи, що відносяться до України та її влади. Мимо стягнення книг духовними владами, деякі священики уперто й демонстративно вживали їх при відправі літургії. У наслідок ревізії „заквестіоновано“ 4 книги — дві в Голобині й по одній в Рідківці та Новому Корці. Проти винних священиків зроблено карні донесення“ („Волинське Слово“ за 20.І. 1938 р.).

4) „При вживанні „Святої Служби Божої“ видання проф. Ів. Огієнка 1922 р. у Волинсько-Крем'янецькій Єпархії, відповідно до тексту поминання Вищої Ієрархії, заміщеного в офіційній частині „Православної Волині“, треба додержувати наступні доповнення: На Великій Ектенії: „За Боголюбиву й Богомбережену отчизну нашу, Уряд її та військо, Господу помолімся“, і т. д. („Православна Волинь“ 1922 р. ч. 5 - 7 ст. 50 — 51).

P. S. Кожна Волинська Церква відправляє тепер Служби по церковно-слов'янських книжках старого видання, цебто таких, що в них поминається царя і його військо, — і цих книжок ніхто не конфіскує. В перекладі проф. І. Огієнка є поминання української влади, але архієп. Діонисій іще в 1922 р., як то видно з видрукованого вище під ч. 4, офіційно подав інший текст поминання влади, прийнятий у Польщі.

Пригадуємо тут, що Священний Синад Православної Митрополії в Польщі видав 28 серпня 1924 р. професорові Ів. Огієнкові „Благословенну Грамоту“ за його діяльність, „а особливо за його славнозвісну працю по перекладу Святих Служб церковних мовою україн-

ською". Цю грамоту підписали всі православні ієрархи, а між ними й „Член-Правитель Діл Св. Синоду Алексій, Єпископ Городненський і Новогродський".

Отже, всі Ієрархи, в тому числі й Архієпископ Алексій, ухвалили переклад проф. І. Огієнка. Кому ж була потрібна ця конфіската?

Проф. д-р Іван Огієнко.

Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян.

Проф. Д-р Іван Огієнко: Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян. В тексті 75 знімків із стародавніх пам'яток. 1938. Друкарня ОО. Василіян у Жовкві. „Бібліотека Українознавства". Видає проф. д-р Ів. Огієнко. Ст. 300. Форм. 22,5 × 15,2 цм.— Справді треба подивляти плідність проф. Огієнка, який серед невідрадних матеріяльних відносин не тільки редагує й правильно видає спеціяльний орган мовознавства, але ще пише такі об'ємисті твори. В отсій своїй праці зазначує він, що це один (IV-ий том) з 12 томів його праці: „Історія церковнослов'янської мови". Цей том (Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян) читається з великим зацікавленням. Оцінюючи його зо становища піднесення нашого культурного й національного самопочуття, треба тому творові признати велику вартість. Цим, розуміється, не вдаємося в оцінку його вартости строго наукової. 75 ілюстрацій оживляє цей твір іще більше та робить його твором, пожаданим у кожній бібліотеці. Ціна твору дуже приступна, особливо для передплатників „Рідної Мови", бо цей значний розміром твір на добрім папері, і з такою великою скількістю ілюстрацій коштує 8 зл., а для передплатників „Рідної Мови" вже з пересилкою 3·50. — А. Ч. („Нова Зоря"), 1938 року, ч. 18).

Виписуйте цю книжку від нас!

Розбудовуймо »Рідну Мову!«

Українські товариства звертають увагу на „Рідну Мову".

1. До Хвального Видавництва „Рідна Мова". Вельмишановний Пане Професоре! В пригоді висилаю банковий переказ на суму 25 дол. (двадцять п'ять дол.), яку призначили річні загальні збори Українського Товариства „Взаємна Поміч" у Канаді, як дар для такого корисного Видавництва. З правдивою до Вас пошаною С. Ковбель, писар Товариства. Дня 3 лютого 1938 р. Winnipeg, Man.

2. Високодостойний Пане Професоре! Передучора я вислав через „Об'єднання" в Новім Йорку 10 (десять) дол. на пресовий фонд „Нашої Культури" та „Рідної Мови". Ці гроші були тут зібрані Святковим Комітетом St. Louis, Mo. 15 лютого 1938 р. Прийміть запевнення глибокої пошани до Вас о. Д. Лещишин.

3. Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як найголовнішої ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови": Інж. П. Нестеренко 4·40 зл., Інж. Д. Нестеренко 6 зл., Вас. Зарубій 5·23 зл., М. Петрук 2 зл., Ст. Лотоцький 2 зл., Гр. Домашовець 1 зл., Проф. Дм. Коломієць 0·97 зл., М. Задурович із Канади 15·66 зл., Ів. Сухинський 3 зл.

P. S. Усім цим добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення української літературної мови, однієї для українців цілого світу. Редакція.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Взаємний, а не: взаїмний (для п. С. Ковбеля, Winnipeg, Man.). Київська Академія Наук наказала писати тільки взаємний, а не взаїмний, а це тому, що так це слово (рідке) й вимовляється. Словник Б. Грінченка ще 1909 р. т. IV ст. 323 з живої мови подає: взаємний, взаємність, взаємно. Академічний Правописний Словник Гр. Голоскевича 1930 р., вид. 7, подав: взаємини, взаємний, взаємність, взаємно, взаємовідносини, взаємодопомога. Те саме подає „Рос.-укр. Словник", 1914 р., т. І на ст. 69. Давне було възаимьство, через це по-російському й тепер: взаимный, взаимность і т. д. Минулого року в Києві видано „Російсько-українського Словника", Видавництво Академії Наук, її Інституту Мовознавства. Словник цей відомий тим, що на російські слова подає ті самі українські, старанно замовчуючи самостійні українські. І цікаво, що на ст. 53 російські „взаимный, взаимность" перекладає таки: „взаємний, взаємність", цебто не переробив на російське взаїмний, взаїмность. Але слово „взаємний" дуже рідке, застаріле, тепер дуже рідко вживане, — частіш кажуть обопільний. Напр. „Рос.-укр. Словник" 1924 р. т. І на ст. 69 дає приклади: обопільність, обопільна допомога, Обопільна згода, Обопільні відносини.

Через усе це назва товариства по новому була б така: Українське Товариство „Обопільна Допомога“.

Велика Україна. На означення Східньо-українських Земель (Придніпрянщина) защіплюється в нас помалу термін „Велика Україна“. На мою думку, термін цей неправильний. Україна — це ж цілість, а в жодному разі не частина її, тому нелогічно звучить в українських устах вираз „Велика Україна“ на означення частини цілого. Тим більше, що цей термін каже нам додумуватись, що крім тієї Великої існує ще „Мала“ (чи як її вже деякі називають: „Західня“ чи „Галицька“). Яр. Возьний.

P. S. Так, термін Велика Україна ніби недоладній, але він відрухово шириться в Галичині. Не ми, наддніпрянці, автори його, — це наддністрянці його створили. Створили з великої туги й розпачу за своєю державою, що так принадливо народжувалась була над Дніпром. Це в їхній уяві та Україна — то Велика Україна, бо все там — велике. З цього погляду „Малої“ України нема. Та наша вимріяна батьківщина — тільки Велика! І. О.

Дописи Прихильників рідної мови.

Привіт Учителеві! На днях надійшла книжка „Науковий Збірник“, де поміщена Ваша знімка. Побачивши її, пригадалось мені, що колись ця трудяща людина мене вчила на І-му році вчительського семинараві Львові. Правда, недовго це тривало, але так успів цей один рік увійти в мою пам'ять, а ще більше в серце, що про жодного зо своїх професорів такий милий спомин не остався. Може й те причиною, що мав я з української мови „дуже добре“ при кінці року, чого вже до кінця семинара не вдалося в інших пп. професорів. Але важнішою причиною того милого спомину є сама особа Ваша, — той підхід до праці, жадоба якнайбільше навчити, а далі — зуміти знизитися до дітвакі̇в ще тоді. І здається мені, що тим, чого навчився я на І-му році, дишу й донині. Пізніше вчили нас життєписів, що позабувалося, та не мали талану вщіпити нам любови до рідної мови... Яка велика шана для мене, що був я колись Вашим учнем; чванюся тим, перед ким удається... Сьогодні я вчитель народньої школи, — ледве дочекався. І багато з Ваших тодішніх учнів розбрились по світу. Декотрі й запродались... Не знаю, скільки з них читає РМ. Порівнюючи стан української та польської мови в народній школі, — аж жаль і жах бере, яка різниця... Ще гірше болить, коли українець легковажить свою мову, коли на зроблений йому закид відповідає, що правопис „Рідної Мови“ не затверджений владою. тощо. В польській мові зайшла зміна правопису, зараз наказали його навчитись, і навчились усі вчителі! Про українську мову такого наказу не дочекаються!.. Учитель.

„Рідна Мова“ дуже пожаданий журнал, а особливо в Канаді. Бажаю кріпкого здоровля та сили для праці на рідномовній ниві. 24.І. 1938. Morecambe, Alta, М. Чорнейко.

Я вже приєднав Вам одного передплатника на „РМ.“, і буду старатися приєднати ще більше, щоб поширити якнайбільше таку корисну науку, яку нам дає „РМ.“ 3.І. 1938. Горохів. М. Бондарук.

Від Адміністрації.

До наших передплатників у Бразилії. Повідомляємо, що представником нашого Видавництва в Бразилії є п. Семен Кравченко (Praça Hercilio Luz Nr. 6, Forto Uniao, Sta Catharina), до якого треба звертатися в усіх справах „Рідної Мови“. П. С. Кравченко своєчасно заплатив передплату за всіх, хто йому її вислав.

Листування з нашими передплатниками. А. Сухий, Arrow River, Man.: Ваш Postal Money Order Nr. 5027 — 03808 на 4 дол. зіпсутий, просимо прислати іншого; зіпсутого вернули Вам. — Іван Грицишин, Рогатин, с. Верзболовці, Дмитро Рожка, с. Івана, Устє н./Пр. пов. Снятин: вернулася книжка з надписом пошти: Adresatów tego samego nazwiska jest więcej -- podać dokładny adres. — А. Фенканин, Passaic, N. J.: боргу нема.

Просимо заплатити нам борг цих осіб, що адреси їх не знаємо: Ів. Бойкевич 11 зл., о. Гр. Турчин 45 зл., К. Потійчук 8 зл.; А. Костик (кольпорт.), о. Дм. Берегович 52 зл., о. С. Кострицький 20 зл., П. Зінченко 33·50 зл., о. Пал. Дубицький 31 зл., Я. Волошин 7 дол., Я. Берестянський 23 зл., Я. Малиновський 50·50 зл.

Виписуйте „Повстання Азбуки“! *Див. ст. 189.*

— Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60 зл.: за границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа: Річник 1 (без 2 і 3 чисел) 5.00 зл.; річники II, III, IV і V по 6.00 зл., оправлений II і III по 7.50 зл.; в Європі по 10 зл., поза Європою по 2.35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Д. Грималь-Оідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві